

Gazdik Gyula

Egyiptom útkeresése a posztmubáráki korszakban I.

Közel három hétig tartó belpolitikai válság után az egyiptomi hadsereg 2011. január 11-én véget vetett az 1981 ősze óta az ország élén álló Hoszni Mubárák elnök hatalmának. A katonai vezetők közül egy átmeneti irányító testület jött létre, melynek legfőbb célja az alkotmányos változásokat követően a parlamenti és elnökválasztások előkészítése. A posztmubáráki időszakkal foglalkozó tanulmány első része a térségbeli átalakulási folyamat néhány sajátosságának bemutatását követően kitér az új hatalom első intézkedéseire, az országban végbement változások jellegével foglalkozó értékelésekre, s Kairó nemzetközi kapcsolatainak alakulására. Ezen belül is kiemelten foglalkozik az Egyesült Államokkal való együttműködéssel, az egyiptomi folyamatok izraeli megítélésével, az első regionális kontaktusokkal, s az Európai Unió szerepével.

A térségbeli átalakulás néhány sajátossága

A közel-keleti–észak-afrikai (MENA) térségben jelenleg zajló folyamatokat leginkább az 1989-ben kezdődött kelet-európai átalakulással szokták párhuzamba állítani. Az összehasonlítás azonban csak egyetlen egy vonatkozásban jogosult: a politikai változások gyorsasága, illetve a dominóhatás érvényesülése okán. A többi jellemzőt tekintve azonban számottevő különbségek vannak. A volt államszocialista struktúrákban mind a politikai, mind pedig a gazdasági alrendszerben alapvető módosulások mentek végbe, s ezen országok többségének stratégiai kapcsolatrendszerre is jelentősen megváltozott. A MENA-térségben történő átalakulás jövőjéről egyelőre korai beszélni, de valószínűleg távolról sem várható olyan mértékű változás, mint Kelet-Európa esetében. Fontos eltérést jelent, hogy annak idején a periférikus-

félperiférikus társadalmak számára modernizációs kiútként a liberális gazdaságfilozófiából kiinduló washingtoni konszenzust ajánlották. A jelenlegi átalakulás azonban már a posztwashingtoni konszenzus beköszöntének időszakára esik, amikor az állam szabályozó szerepe, a szociálpolitika, a tőkepiac ellenőrzése, a helyi iparfejlesztés nagyobb szerepet kap, mint korábban. Mindez a MENA-térségben is érezhető lesz, ahol a jelenlegi megmozdulások egyik fő oka a mind súlyosabbá váló szociális feszültség volt. Az elkövetkezendő években óriási kihívás lesz a térség több államában – köztük Egyiptomban – a kritikus szintet elért szegénység, a világgpiaci árák emelkedése miatt sokak számára elérhetetlenné váló alapvető élelmiszerek árának a jelenleginél jóval hatékonyabb kezelése. A mielőbbi lépések szükségességére figyelmeztetett az a meghökkentő adat, amely szerint a MENA-országok több mint 400 milliós népességéből naponta

31 millió (2008) ember szenved az éhínségtől. Hatványozottabb erőfeszítést igényel a munkanélküliség visszaszorítása, az álláslehetőségek radikális bővítése. Évi háromszázalékos népességnövekedéssel számolva a Világbank elemzői már 2006-ban arra a következtetésre jutottak, hogy az elhelyezkedési gondok enyhítésére a régióban két évtized alatt 100 millió új munkahelyet kellene teremteni. Az említett kihívások viszonylag magas, huzamosabb ideig fenntartható növekedési ütemet, tökebeáramlást, s ezzel párhuzamosan az újraelosztás mechanizmusainak tökéletesítését feltételezik. A jövőre nézve, legalább is az elkövetkezendő két-három évben azonban nem túl nagy a valószínűsége annak, hogy a térség államainak zöme ezen a növekedési pályán el tudna indulni. Elsősorban azért, mivel a jelenlegi politikai válság által leginkább érintett államokban a belső átrendeződés feltételezhetően huzamosabb időn át elhúzódik. Nem is szólva arról, hogy jelentős hátráltató tényező lehet számos itteni ország számára az energiahordozók árának látványosabb visszaesése.

A MENA-térségen végigsöprő politikai szökőár főképp olyan országokban vezetett a fennálló hatalmi struktúrák megrendüléséhez, ahol a vezetés eszmei arculatára az arab nacionalizmus gyakorolt meghatározó befolyást. Ezt jelezte a tunéziai és egyiptomi elnök bukása, a líbiai és jemeni vezető szakadék szélére kerülése, valamint a növekvő instabilitás Algériában és Szíriában. E köztársasági berendezkedésű államokban lezajló fejlemények markáns manifesztációi az arab nacionalizmus múlt század hetvenes évei óta tapasztalható tévesztésének. Az elégedetlenség a monarchista berendezkedésű államokban is a felszínre tört, de Bahrein kivételével egyik sem vezetett a fennálló rendszer megrendüléséhez.

A nacionalizmus elmúlt évtizedekben tapasztalható visszaszorulása nyomán keletkező űrben teret nyerő irányzatok közül jelentős vonzerővé vált a politikai iszlám. Az iráni iszlám forradalom győzelmét követően a NATO-tag Törökországban a 2002-es választások nyomán iszlám gyökerű párt alakíthatott kormányt. 2006 januárjában pedig a Muszlim Testvérek nemzetközi mozgalomához tartozó, a Gázai övezetet jelenleg uraló Hamász megnyerte a palesztinai választásokat. A hagyományos értékek felértékelődése a mindennapokban is hosszabb ideje tetten érhető. A politikai iszlám különböző színezetű orientációi közül a legalitást élvező, a helyi politikai struktúrába integrálódó, a karitatív tevékenységet tradicionálisan kiemelten kezelő szerveződések belpolitikai szerepe az elkövetkezendő időszakban minden valószínűség szerint több országban is felértékelődik.

Mubarak elmozdítása, az első intézkedések és értékelések

Omár Szulejmán, a nemrégiben kinevezett alelnök 2011. február 11-én az állami televízióban rövid közleményben jelentette be, hogy Mubarak elnök lemondott a tisztségéről, s az ország ügyeinek intézését az Egyiptomi Fegyveres Erők Legfelső Katonai Tanácsára (Legfelső Katonai Tanács – SMC) bízta. A kairói Tahrír téren 18. napja a távozását követelő tömeg a hírt, melynek bejelentését már az előző este várta, kitörő örömmel fogadta. Nemcsak ők számítottak erre, hanem maga a CIA igazgatója, Leon Panetta is hasonlóképp nyilatkozott a nyilvánosság előtt. Mubarak azonban a várakozásokat keresztülhúzta azzal, hogy a hadsereg vezetése által a neki eljuttatott beszéd szövegét, amelyben a lemondását kellett volna bejelentenie, figyelmen kívül

hagyta, s a módosított változatban közölte, hogy megbízatása szeptemberi lejártáig el látja az elnöki teendőket. Másnap délelőtt azonban a hadsereg a Washingtonnal való konzultációk után a hivatalából eltávolította, s egy katonai repülőtérről családjával a Sarm es-Sejk-i rezidenciájára szállította. Ezzel Hoszni Mubárak három évtizeden át tartó kormányzása végérvényesen lezárult. A hatalom a közel 20 főtisztből álló SMC kezébe került, melynek vezetője Mohamed Huszein Tantávi tábornok, hadügyminiszter lett. Ebben a minőségében ugyancsak ő látja el ideiglenesen az államfői teendőket is. Az SMC által február 13-án kiadott 5. kommuniké felfüggesztette az 1971-es, többszörösen módosított alkotmányt, s a parlament mindkét házát, a Népi Gyűlést és a Súra Tanácsot is feloszlatta. Bejelentették, hogy hat hónapon belül megtartják az elnökválasztást, s a képviselőtestületeket is újraválasztják, de előtte az alaptörvényen több módosítást eszközölnek.

Mubárak eltávolítása után szinte azonnal élénk találgatások indultak meg arról, hogy az átmenet hónapjai után milyen rendszer stabilizálódik a legnépesebb arab országban. A fordulatot több cikk is teljes joggal „csendes” katonai hatalomátvételnek nevezte. Voltak, akik emlékeztettek arra, hogy amikor a hadsereg 1952 júliusában puccsal hatalomra került, eleinte azt a benyomást keltette, hogy csak rövid időre veszi kézbe az ügyek irányítását. De utána „elfelejtettek visszamenni a laktanyákba”, s megkezdődött egy autoritárius struktúra kialakítása, melynek főbb tartópillérei a mubáraki időszakban is megmaradtak.

Richard N. Haass, a Council on Foreign Relations elnöke február 13-án megjelent cikkében úgy érvelt, hogy noha a forradalmaknak általában egy kiváltó oka van, Egyiptomban ennek kirobbanását számos tényező generálta. Ezek közé tartozott az

elnök három évtizedes regnálása, kísérlete arra, hogy a hatalmát örökletessé tegye, továbbá a nagyfokú korrupció, a patronázs, a nepotizmus, a kevesek érdekét szolgáló gazdasági reform, a politikai változások szinte teljes hiánya. Az egyiptomiak zöme nem pusztán elidegenedett a rendszertől, hanem megalázva érezte magát. Az ország érett volt a forradalomra, amely a tunéziai események és a társadalmi média nélkül is bekövetkezett volna. Ez utóbbival kapcsolatban Haass elismeri, hogy a szerepe jelentős, de korántsem akkora, mint amekkorát sokan tulajdonítanak neki. Számos már régóta használt kommunikációs eszköz annak idején szintén veszélyes volt a hatalom számára. A kommunikációs eszközök használatát korábban és most is a hatalom korlátozhatja, sőt saját céljaira is felhasználhatja. A szerző figyelmeztet arra, hogy Egyiptomban Mubárak távozása csak a forradalom első fázisát jelenti. Szerinte fontos feladat a politikai változások ütemének lelassítása, az alkotmányos reform, az égető szociális problémák enyhítése, a korai választások elkerülése, s ezzel a Muszlim Testvérek és a velük szövetséges erők nagyobb arányú térnyerésének megakadályozása.

Haass megállapításai természetesen vitákat gerjeszhetnek. A forradalmakról ugyanis beszélhetünk szimbolikus és tudományos értelemben. Egy vagy több ok hatására bekövetkező politikai fordulat csak akkor tekinthető tudományos értelemben forradalomnak, ha a változást követő folyamatok számottevő társadalmi-politikai átalakulást eredményeznek. Az említett 1952-es analógiához visszatérve: a számos ok hatására bekövetkező katonai hatalomátvétel önmagában csak szimbolikusan volt forradalomnak tekinthető. Valódi értelemben vett forradalomná a folyamat akkor vált, amikor mélyenszántó

politikai-strukturális változások történtek (földreform, az államforma, a politikai rendszer más struktúraelemeinek megváltoztatása stb.). Annak idején Amerika támogatta az egyiptomi katonai hatalomátvételt, a földreformot, de a politikai berendezkedés átalakítására már sok vonatkozásban másként tekintett. Haass a forradalom első szakaszából való továbblépést fontosnak tartja, de a szükséges lépések felsorolása-kor láthatóan az amerikai stratégiai érdekekből indul ki. A szerzőnek a társadalmi média szerepét illető megállapításait szerintünk eléggé nehéz vitatni.

Egy másik amerikai szerző, Ellis Goldberg, a University of Washington és a kairói American University tanára a fordulat napján, február 11-én közreadott dolgozatában rámutatott arra, hogy a hadsereg az események kezdete, január 25. óta mindinkább erősítette közvetlen szerepvállalását, s Mubarak eltávolításával a hatalom ténylegesen a kezébe került. A Nyugat azon aggódik, hogy a demokráciára történő túl gyors áttérés a Muszlim Testvéreket helyzetbe hozhatja. Valójában a fő gondot az jelenti, hogy kozmetikai változtatások, a korrupciós tisztviselők és a bűnbaknak kikiáltott miniszterek felelősségre vonása után ténylegesen csak a hadsereg marad az egyetlen meghatározó szereplő a politikai porondon. Goldberg emlékeztet arra, hogy a hadsereg, az 1952-ben létrehozott rendszer fő támasza az 1970-es években kénytelen volt áttérni a közvetlenről a közvetett ellenőrzésre, s számos feladatkört átengedett a belbiztonsági erőknek. Ez utóbbiak befolyása az 1990-es években a radikális iszlámista csoportok elleni fellépés során tovább erősödött. Fontosságát tekintve a belügyminisztérium lassan a hadügyminisztérium elé került, miközben a hadsereg létszáma is csökkent. A befolyás korlátozásához az is hozzájárult, hogy az uralko-

dó párt köré tömörült, a gazdaság további liberalizálásában, a világgazdasági nyitás kiszélesítésében érdekelt tehetős üzletemberek politikai súlya is nagyban növekedett. A hatalom a testületet azzal igyekezett kompenzálni, hogy lehetőségeket biztosított számára a gazdasági életben. Ennek eredményeként, becslések szerint a gazdasági szféra 5-20 százaléka a hadsereg ellenőrzése alá került. Emellett a tisztikar az áruk, szolgáltatások vásárlásakor jelentős kedvezményekben részesült. Goldberg hangsúlyozza, hogy jelenleg a hadsereg – bármennyire is igyekszik ezt a benyomást kelteni – nem politikai erők felett álló, semleges szereplő, mivel érdeke fűződik ahhoz, hogy az 1952 utáni rendszer alapstruktúrái megmaradjanak. Az elnöki helyett egy parlamentáris rendszer kialakítását célzó reformok számukra nem elfogadhatóak, mivel politikai befolyásuk csökkenését, a gazdasági érdekeltségeik korlátozását eredményezhetik. Szerinte a katonák az elnöki tisztség betöltésére továbbra is szeretnének meghatározó befolyást gyakorolni. A szerző ugyan az átmeneti időszak után nem zárja ki egy nyitottabb politikai rendszer létrejöttének a lehetőségét, de a mubarakizmus Mubarak nélküli folytatódását, az elmúlt évtizedek katonai-autoritárius rendszeréhez való visszatérést valószínűbbnek tartja. Goldberg írásán azonnal látszik, hogy a szerző az 1952 utáni korszak egyiptomi valóságát, a hadsereg szerepét, a jelenlegi válság mozgatórugóit nagyon jól ismeri. Elemzésének egyetlen kérdőjele a kialakuló új politikai rendszerhez kapcsolódik. Ha ugyanis a hadsereg a mubarakizmus folytatását tartja ideálisnak, akkor szembe kell néznie azzal, hogy a palackból kiszabadult szellem visszatérése, a sokszínűvé vált politikai paletta „megrendszerbeillesztése” súlyosabb konfliktusokat, a jelenleg élvezett

népszerűség csökkenését eredményezheti. A másik ehhez kapcsolódó kérdés, hogy a szűk politikai mozgástérrel rendelkező struktúra ismételt megerősödése hogyan tudja kezelni az egyiptomi társadalom összetett problémáit.

Egészen más oldalról közelítette meg a Nílus-parti országban lezajlott eseményeket a Svájcban élő, egyiptomi származású Tarik Ramadan, aki mellesleg a Muszlim Testvérek megalapítójának, Haszan al-Bannának az unokája. A jelenleg Oxfordban tanító tudós még Mubárak eltávolítása előtt, február 9-én megjelent elemzésében úgy vélte, hogy Egyiptom stratégiai jelentősége miatt az itteni rendszer bukásának jelentős kihatása lesz az arab világra, illetve az egész közel-keleti térségre. Ha ez a fordulat sikerül, s megteremtik egy igaz demokrácia alapjait, akkor minden megváltozik az arab térségben. Ahhoz, hogy idáig eljussanak, nem elegendő Mubárak távozását elérni – az egész rendszert át kell építeni, ez pedig az ellenzéki erők legszélesebb összefogását igényli. Írásában a szerző nem nagyon veszi tekintetbe az arab térség eltérő sajátosságait, nem fejti ki, hogy mit is ért „igaz demokrácián”, s adós marad az egyiptomi belpolitikai erőviszonyok vizsgálatával.

Nemzetközi kapcsolatok Mubárak távozása után

Egyesült Államok

Az egyiptomi fejleményeket a nyugati államok közül a legnagyobb figyelemmel az Egyesült Államokban követték, ami érthető is, mivel a világ első számú hatalmának Kairó a legfontosabb stratégiai partnere az arab világban. Washingtont a január 25-én kezdődő fejlemények váratlanul érték: a

diplomáciai reakciók a demonstrációk időszakában nem nélkülözték az ellentmondásokat.

Az amerikai hivatalos megnyilatkozások az egyiptomi hatóságokat mérsékletre intették, s hangsúlyozták, hogy a tüntetőknek joguk van a demokratizálást célzó követeléseik kifejezésre juttatására. Ezt egyes politikai elemzők úgy fordították le, hogy a történelem a Bush-adminisztrációt igazolta, mely annak idején előtérbe állította a Közel-Kelet demokratizálásának szükségességét. Ez persze eléggé elnagyolt megállapítás annak tükrében, hogy már a Bush-korszakban is rájöttek arra, miszerint a demokratizálás érdekében kifejtett nyomás kétélű fegyver, mely visszafele is elszülhet, veszélyeztetve ezzel az amerikai stratégiai érdekeket. Az Obama-adminisztráció részéről a demokratizálási hullám támogatása az amerikai pozíciók védelmét szolgálta. Ettől távol maradni az elvi okokon túl már azért sem lett volna szerencsés, mivel Washington térségbeli ellenlábasai is igyekeztek kiaknázni az ebben rejlő lehetőségeket. Az amerikai diplomácia részéről e törekvések felkarolásában jól érzékelhető hangsúlybeli különbségek voltak. A fő térségbeli rivális, az iráni kormányzat ellen tüntetők esetében a szolidaritás igencsak hangsúlyos volt. A fontos stratégiai pozíciót jelentő Bahrein esetében jóval visszafogottabb, sőt az Öböl menti Együttműködési Tanács részéről történő katonai beavatkozást ért kritika is gyorsan elhalványult. A demokratizálás felkarolása nagyobb hangsúlyt kapott olyan partnerországok esetében, ahol tudni lehetett, hogy a hatalmi hierarchia élén bekövetkező esetleges változás nem jár együtt Amerika itteni stratégiai pozíciójának megrendülésével.

Mindez jól érzékelhető volt Egyiptom esetében, ahol az adminisztráció mindvé-

gig szoros kapcsolatban volt a hadsereg vezetésével. Tantávi tábornok, hadügyminiszter a válság első napjaiban rövid, titkos látogatást tett az Egyesült Államokban. Más ügyből kifolyólag e periódusban Számi al-Anan tábornok, vezérkari főnök szintén Washingtonban tartózkodott. Az amerikai döntéshozók már nagyon korán számoltak a hadsereg közvetlen politikai szerepvállalásának lehetőségével. Miután a hadsereg január 28-tól megkezdte a bevonulást a tiltakozási hullám által leginkább érintett városokba, s átvette a biztonság ellenőrzését, amerikai részről folyamatosan óvtak attól, hogy a katonák a Mubárak távozását követelő tüntetőkkel összetűzésbe kerüljenek, s ezzel elveszítsék azt a szimpátiát, amelyet a nép körében élveznek. Obama először február 2-án szólította fel a katonai vezetőket Mubárak eltávolítására, s már ekkor az elképzelésekben szerepelt a hadsereg magas rangú tisztjeiből álló irányítótanács felállítása. A váltás azonban több napon át elhúzódott. Ezalatt olyan amerikai hivatalos nyilatkozatok is elhangzottak, amelyek azt a benyomást keltették, hogy Washington áldását adná arra, hogy Mubárak szeptemberig formálisan a hivatalában maradjon, s az ügyek tényleges irányítását átadja az időközben alelnöknek kinevezett Omár Szulejmánnak. Ez azonban nem volt életképes opció, mivel Mubárak hatalmon maradása a feszültséget tartósabbá tehetné. Nem is szólva arról, hogy a politikai számításból a Tahrír téren is megjelent, növekvő befolyással bíró hadügyminiszter számára nem volt elfogadható megoldás, hogy huzamosabb időn át régi riválisának, Omár Szulejmánnak az alárendeltje legyen.

Mubárak lemondásának „tervezett napján”, február 10-én a Northern Michigan University tanárai, diákjai előtt tartott beszédében Egyiptomról szólva Obama azt

mondta, hogy a „történelem tárul fel előttünk”, az átalakulás azért következik el, mivel az egyiptomi nép kiáll a változások mellett. Ugyanezen a napon a Fehér Ház Obama Egyiptomról szóló nyilatkozatát tette közzé. Ez többek között aláhúzta, hogy az ország jövőjét az egyiptomiak fogják eldönteni, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok kívánatosnak tartaná bizonyos alapelvek érvényesülését, az egyiptomi nép számára az egyetemes jogok biztosítását, s elvárásainak teljesítését. A Mubárak távozása utáni időre utalva hangsúlyozta, hogy az átmeneti időszaknak azonnal nyilvánvalóvá kell tennie a politikai változás visszafordíthatatlanságát. Ezt bizonyítaná a szükségállapot feloldása, az alkotmány revideálása, az ellenzéki csoportosulásokkal való tárgyalások megkezdése, valamint a velük kötendő megállapodás a szabad választásokhoz vezető út főbb teendőiről. Az elnök nyilatkozata aláhúzta a demokrácia lépésről lépésre történő megvalósításának, a képviseleti kormány létrehozásának fontosságát. Mubárak váratlan beszéde az amerikai hivatalos körökben is zavart keltett, de a hatalomból történő eltávolításáról február 11-én érkező hírek hallatán Washingtonban is fellélegeztek. Obama a sajtó képviselői előtt tett nyilatkozatában nem takarékoskodott az egyiptomi népet dicsérő jelzőkkel. Hangsúlyozta, hogy Egyiptom már soha nem lesz ugyanaz, mint korábban, de figyelmeztetett arra, hogy Mubárak távozása nem az átmenet vége, hanem annak kezdete. Dicsérte a hadsereg patrióta, felelősségteljes magatartását, azt, hogy az átmenet nem egyszerű időszakában az ország élére állt. Obama ezúttal is felsorolta azokat a reformokat, melyekről már szólt az előző napon közzétett nyilatkozatában. Ígéretet tett minden szükséges támogatás biztosítására, hogy „hiteles” átmenet men-

jen végbe a valódi értelemben vett demokráciához.

Obama és más amerikai vezetők megnyilatkozásait kommentálva több szakértő is némiképp ironikusan tette fel a kérdést, hogyan lehet viszonylag rövid idő alatt egy olyan országban demokráciát teremteni, ahol gyakorlatilag még sohasem volt nyugati értelemben vett demokrácia, és a tekintélyelvű hatalomgyakorlásnak mély történelmi gyökerei vannak. Ehhez azonnal hozzá lehet tenni, hogy elnöki működésének első két évében az egyiptomi vezetővel találkozva a demokratizálás kérdését Obama sem nagyon feszegette. Sőt a demokratizálás előmozdítása érdekében tevékenykedő ellenzéki szervezetek támogatását a Bush-időszakban megállapított évi 45 millió dollárról a 2010–2011-es pénzügyi évben 25 millióra csökkentette. Azt is kikötötte, hogy csak olyan civil szerveződések kaphatnak támogatást, amelyek működését az egyiptomi hatóságok hivatalosan engedélyezték.

A korábban fontos térségbeli szövetségességnek tartott Hoszni Mubárak mögül történő gyors amerikai kihátrálás az Egyesült Államok másik fontos arab stratégiai partnerének, Szaúd-Arábiának a vezetői körében döbbenetet és felháborodást váltott ki. Abdallah király február 10-én az amerikai elnökkel folytatott telefonbeszélgetése során Mubárak küszöbön álló elmozdítása miatt éles szemrehányásokkal illette Obamát. Azokra a fenyegetőzésekre reagálva, hogy amennyiben az egyiptomi vezető nem távozik, akkor megvonják az országtól az 1,3 milliárd dolláros katonai, s a több százmillió dolláros gazdasági támogatást, közölte, hogy ezt kormánya átvállalja. Egyúttal kilátásba helyezte, hogy Iránnal a diplomáciai kapcsolatokat és a katonai együttműködést magasabb szintre fogják emelni. Az Egyiptomnak nyújtott

amerikai pénzügyi támogatás kérdése Mubárak bukását követően az amerikai Kongresszusban is vitát váltott ki. Voltak, akik a folyósítás felfüggesztését javasolták, arra hivatkozva, hogy előbb meg kell bizonyosodni arról, Kairó valóban betartja-e korábban vállalt kötelezettségeit, ezek közül is elsősorban az 1979-ben aláírt egyiptomi–izraeli békeszerződést. Az adminisztráció ezeket a törekvéseket igyekezett leszerelni, mivel az esetleges felfüggesztésnek súlyos következményei lehetnek az Egyesült Államok stratégiai érdekeire nézve.

William J. Burns helyettes külügyi államtitkár volt az első magas rangú amerikai politikus, aki Mubárak elmozdítását követően Kairóba látogatott. A február 21-én kezdődött háromnapos látogatása során tartott sajtótájékoztatón megerősítette, hogy az Egyesült Államok támogatja a demokratikus átalakítás irányába tett lépéseket. Ezek közül is fontosnak tartotta az al-

Egyiptomi–izraeli békeszerződés. A két ország békeszerződését Carter elnök jelenlétében Szadat egyiptomi elnök és Begin izraeli miniszterelnök 1979. március 26-án írta alá Washingtonban. Az előző év szeptemberében megszületett Camp David-i egyezmény alapján készült dokumentum a hadiállapot megszüntetése mellett többek közt kimondta, hogy az izraeli erőknél – több fázisban – 1982 tavaszáig ki kell vonulniuk a Sínai-félszigetről, eközben a két állam felveszi a diplomáciai kapcsolatokat. Izraeli szempontból mindez óriási eredmény volt, ezzel ugyanis a legerősebb arab ország katonailag ki lett kapcsolva, s megtört a zsidó állam térségbeli diplomáciai elszigeteltsége. Kairó a nemzeti érdeket az átfogó közel-keleti rendezésből kiinduló arab konszenzus elé helyezte, s ez az országot az arab világban egy időre elszigetelte. A békeszerződés magában Egyiptomban sem volt népszerű, ennek drámai jelzése volt 1981 októberében a Nyugattal, különösképp Amerikával szoros kapcsolatot kiépítő Szadat elnök meggyilkolása.

kormány módosítást, a politikai foglyok szabadon bocsátását, a kivételes törvények eltörlését, s a „gondosan előkészített válsztásokat”. A későbbiekben kiderült, hogy ez utóbbi azt jelenti, hogy a voksolást akkor kell megtartani, ha sikerül a szekuláris, a Muszlim Testvérekkel rivális mérsékelt iszlámista erőket megerősíteni. Burns a sajtótájékoztatóján kijelentette, hogy a demokráciába történő átmenet támogatását az amerikai diplomácia kiemelt prioritásként kezeli. E téren az előrehaladás ösztönözheti a külföldi beruházásokat, s több turistát is vonz az országba. Burns hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok hosszú távú partnerségre törekszik Egyiptommal, s ennek az arab világban lezajló folyamatok közepette különösen nagy a jelentősége. A két ország, a két nép közötti kapcsolat sohasem volt olyan fontos, mint napjainkban, mondta Burns. A helyettes külügyi államtitkár ugyancsak aláhúzta a gazdaság modernizálásának szükségességét, hozzátéve, hogy annak hasznából nemcsak egy vékonyabb rétegnek kell részesülnie. Hangsúlyozta, hogy továbbra is fontosnak tekintik Kairó szerepét a közlekeleti rendezési folyamat előmozdításában. Pozitívan értékelt, hogy az SMC is elkötelezett az egyiptomi–izraeli békeszerződés betartása mellett. Arra is utalt, hogy tárgyalópartnerei „nem voltak szegénylősek”, amikor az iráni nukleáris programmal, s a Hezbollah tevékenységével kapcsolatos fenntartásaikat hangoztatták. Burns a Muszlim Testvérek kivételével a fontosabb ellenzéki csoportok képviselőivel is találkozott. A háromnapos tájékoztató látogatás során elhangzottak egyértelműen jelezték, hogy Washington Kairót továbbra is kiemelt partnernek tekinti. Ugyanakkor egyes elemzők a megnyilatkozásokból azt olvasták ki, hogy az egyiptomi vezetésnek több regionális kérdés-

ben még nincs kellőképp kimunkált álláspontja.

Burns után március 15-én Hillary Clinton érkezett kétnapos látogatásra az egyiptomi fővárosba. A látogatás időzítése a Líbia elleni fellépésről szóló ENSZ BT-döntést közvetlenül megelőző napokra esett, ami eleve nyilvánvalóvá tette, hogy mi lesz a tárgyalások egyik témája. Az első tárgyalást követő sajtótájékoztatóján Nabil al-Arabi külügyminiszter ezt meg is erősítette, amikor utalt arra, hogy a megvitatott regionális témák közül nagy figyelmet fordítottak a líbiai válságra, a jelentős számú ott dolgozó egyiptomi helyzetére. Az amerikai diplomácia vezetője a tárgyalópartnerei előtt megismételte, hogy nagyra értékeli a február 11-én bekövetkezett fordulatot, a hadsereg ebben játszott szerepét, s minden támogatást megadnak az átalakulási folyamat sikere érdekében. Azt is közölte, hogy amerikai részről támogatják a belbiztonsági erők átszervezésére tett lépéseket. A rivális fegyveres testület átalakítása a hadsereg, a katonai vezetés helyzetének erősítését is célozta. Clinton, aki a Tahrír téren is látogatást tett, egyik kairói interjújában úgy fogalmazott, hogy Egyiptomnak most alkalma nyílik arra, hogy ne csak „iránymutató” legyen a Közel-Keleten, hanem egy sikeres, demokratikus 21. századi ország, egy olyan „vezető”, melyre mindenki elismeréssel tekint. Megjegyzését úgy is lehetett értelmezni, hogy az Egyesült Államok az iraki zsákcucc kísérlet után most a Közel-Kelet legnépesebb, az arab világra a legnagyobb kulturális kisugárzással bíró országát szeretné az arab térség mintálmává „formálni”, s rajta keresztül az autokráciából a demokráciába vezető utat demonstrálni.

Clinton látogatását követően, a líbiai légtérzár kialakítását célzó katonai műveletek időszakában március 23-án Robert Gates

amerikai hadügyminiszter kezdett kétnapos látogatást Egyiptomban. Katonai vonalon a két ország között hosszú ideje nagyon szoros a kapcsolat: a tisztikar számottevő része az Egyesült Államokban tanult, a haderő fegyverezése is zömmel amerikai. A katonai együttműködés aktuális kérdései mellett hivatalosan Gates is azt próbálta felmérni, hogy miben tudnák az egyiptomi átmenetet támogatni.

A közel-keleti átalakulási folyamatnak az amerikai külpolitika szempontjából történő értékelésére, ezen belül az adminisztráció Egyiptommal kapcsolatos prioritásainak összegzésére a szenátus külügyi bizottsága előtti március 17-i meghallgatása során Burns helyettes külügyi államtitkár tett kísérletet. A MENA-térségben zajló folyamatot rendkívül jelentősnek nevezte a régió népeinek felemelkedése és az amerikai külpolitika szempontjából. A reformmozgalmak szerinte a béke megszilárdulását, nagyobb demokráciát és prosperitást eredményezhetnek, ami mindenképp pozitív az amerikai külpolitikai érdekek szempontjából. Azonnal hozzátette azonban, hogy fennáll az eshetősége a próbálkozások kudarcának, éppen ezért a reformmozgalmak támogatása az amerikai külpolitika egyik fontos kihívása. Az adminisztráció prioritásai között első helyen említette a békés, demokratikus változások támogatását. Clintonhoz hasonlóan ő is hangsúlyozta, hogy az egyiptomi átalakulás sikere létfontosságú mind a régió, mind pedig az Egyesült Államok számára. Utalt azoknak a politikai, alkotmányos reformoknak a fontosságára, amelyeket kairói megbeszéléseik során ő és Clinton is a nyilvánosság előtt már említettek. A térségbeli amerikai külpolitika második fontos prioritásának a gazdasági stabilizáció és modernizáció támogatását nevezte. A felsorolásban harmadik helyre az arab–izrae-

li rendezési folyamat került. Ezzel összefüggésben a palesztin–izraeli relációban kiemelte a két állam megoldás fontosságát. A prioritásokban a negyedik helyen az Öböl menti Együttműködési Tanács országaival való kapcsolatokat említette. A meghallgatáson elhangzottak nem arattak különösebb sikert, sokan úgy érezték, hogy elmaradt a térségben zajló folyamatok mélyebb értékelése, s az erre a fundamentumra épített politika Amerika befolyásának további gyengülését eredményezheti.

Izrael

Az Egyesült Államok legszorosabb térségbeli szövetségese, Izrael Mubarak eltávolítását nem helyeselte. Az egyiptomi vezető maradéktalanul tiszteletben tartotta a két ország békeszerződését, s ugyancsak ellenlásának tekintette Iránt és az általa támogatott Hamászt, amely 2007 óta uralta a Gázai övezetet. Jeruzsálem számára fontos volt Kairónak a palesztin politikában betöltött szerepe, s a két ország biztonsági együttműködése.

Az izraeli stratégiai elemzőket nem pusztán a két ország kapcsolatainak alakulása, hanem az egyiptomi események regionális kihatásai is aggodalommal töltötték el. Még a Mubarak bukása előtt, február 6-án megjelent tanulmányában Efraim Inbar a Bar-Ilan University keretében működő Begin–Szadat Stratégia Tanulmányi Központ (BESA) vezetője kifejtette, hogy az egyiptomi megmozdulások nem fognak az országban demokratikus átalakulást eredményezni. Épp ellenkezőleg, a folyamat Egyiptomban, s az egész térségben a radikális erők megerősödéséhez fog vezetni. Irán és szövetségesei mellett növekedni fog a török Igazság és Fejlődés Pártjának, valamint a Muszlim Testvéreknek a befolyása. Az USA politikája, amely kedvez az

egyiptomi tüntetőknek, nagyon problematikus, növeli a térségbeli instabilitást. Azok a nyugati világban tapasztalható naiv vélekedések, melyek a demokráciába történő átmenet szükségességéről beszélnek, nincsenek azzal tisztában, hogy a jelenlegi kairói kormány egyetlen alternatíváját a Muszlim Testvérek jelentik, akik a hatalomra kerülés érdekében a demokrácia által biztosított lehetőségeket ki fogják használni. A Muszlim Testvérek demokrácia iránti elkötelezettsége a nullával egyenértékű. Figyelembe kell venni, hogy az egyiptomi társadalom szorosan kötődik az iszlám értékekhez, s képtelenség azt feltételezni, hogy a liberális-demokratikus ethoszt rövid idő alatt magáévá teszi. A szerző élesen kritizálta Obamát azért, hogy nem emelt szót 2009-ben az iráni kormányzat ellen tüntetők védelme érdekében, most meg határozottan kiáll az egyiptomi tüntetők mellett. Az izraelieknek fel kell tenniük a kérdést, hogy a jelenlegi adminisztrációt mennyiben tekinthetik megbízható szövetségesnek. Inbár, aki közel áll az izraeli miniszterelnökhöz, a hatalmon lévő Likud Párt vezető köreihez, nem először kritizálta az amerikai politikát. A rövid elemzés arról árulkodik, hogy biztonságpolitikai megfontolásokból Egyiptomban egyetlen elfogadható alternatívának a mubáraki rendszer folytatását tartja.

Ugyancsak ezekben a napokban közölt írásában a BESA egy másik neves elemzője, Jonathan Rynhold óva intett attól, hogy a térségbeli politikai földindulást a kelet-európai forradalmakhoz hasonlítsák. Ezekben ugyanis a vezető szerepet a Nyugat által inspirált demokratikus erők játszották. A kommunista ideológia vereséget szenvedett, ennek legfőbb támogatója, a Szovjetunió pedig összeomlott. 2011-ben teljesen más a helyzet: a tüntetők ugyan reformokat követelnek, de az igazi alternatíva

az iszlám. „Berlin 1989” nincs napirenden, a fő feladat a „Teherán 1979” megakadályozása. Ami Egyiptomban történik, az a legfontosabb regionális fejlemény az iráni iszlám forradalom óta. Izraeltől eltekintve, Egyiptomnak van a legerősebb hadereje a térségben. A regionális stabilitás, mely Egyiptom nyugati orientációjára és az egyiptomi–izraeli békeszerződésre alapult, szerinte most megrendülni látszik.

Az izraeli kormány az egyiptomi események kritikus szakaszában a nyilvánosság előtt viszonylag ritkán kommentálta az eseményeket. Mubarak eltávolítását követően a főbb észak-amerikai zsidó szervezetek elnökeinek konferenciáján Netanjahu miniszterelnök rámutatott arra, hogy mind a nyugati fővárosokban, mind pedig Teheránban szimpatizáltak a kairói tüntetőkkel. De a cél nem ugyanaz: a Nyugat egy 21. századi demokráciát szeretne Egyiptomban teremteni, Irán azonban az országot a 9. századba akarja visszavinni. Ugyanolyan despotikus berendezkedést akarnak kialakítani, mint amely az elmúlt évtizedekben náluk is kiépült. Hangsúlyozta, hogy a maguk részéről azt szeretnék, ha az egyiptomi demokratikus átmenet sikeres lenne, de mindenekelőtt abban érdekeltek, hogy az egyiptomi kormányzat továbbra is elkötelezze magát az 1979-es békeszerződés betartása mellett. A miniszterelnök a térségbeli megmozdulások egy másik tanulságának azt tartotta, hogy az itt élőknek a legfőbb problémát nem az izraeli–palesztin viszony, hanem a saját politika rendszereik jelentik. Netanjahu beszédéből kitűnt, hogy számukra a legfontosabb a békeszerződés. Ezt azért is hangsúlyozta, mivel Egyiptomban több politikai csoportosulás is felvetette annak revideálását, illetve népszavazáson történő megerősítését.

Egyes izraeli cikkek az SMC vezetőjét Izraellel szemben ellenséges vezetőként ál-

lították be. Általános volt az a vélemény, hogy a kapcsolatok nem lesznek olyan szintűek, mint Mubarak időszakában. A déli terület labilis biztonsági helyzetére figyelmeztetett a Sínai-félszigetről kiinduló, Jordániába menő gázvezeték február 5-én történt felrobbantása, az Izraelbe menő vezeték egyiptomi részről történő lezárása is. Egyiptom csak március 14-én újította fel az Izraelbe irányuló szállításokat. A biztonsági együttműködés bizonyos keretek közt tovább folytatódik. A Gázai övezetből a Sínai-félszigetre beszivárgó fegyveres csoportok ellen az egyiptomi kormány izraeli jóváhagyással katonai erőket dobott át olyan övezetbe, melyben a békeszerződés értelmében ilyen erőknek nem szabadna tartózkodniuk.

A regionális politika más színterei

A belpolitikai konszolidációval, az átmeneti időszak feladataival nagyban leterhelt SMC kevés figyelmet tudott fordítani a régió államaival való kapcsolatok kiszélesítésére. Igaz ehhez a jelenlegi térségbeli fejlemények közepette nem is volt túl kedvező a légkör. Ennek ellenére több figyelemre méltó lépés történt. Alig egy héttel a hatalmi váltást követően egyiptomi részről engedélyezték két iráni hadihajó áthaladását a Szuezi-csatornán, amire nem volt példa az 1979-es teheráni fordulat óta. Ugyancsak élénk visszhangot váltott ki, hogy a több éve fagyos viszony után Irán legfőbb térségbeli szövetségese, Asszad szíriai elnök és Tantávi tábornok között március 11-én üzenetváltásra került sor. Levelében az egyiptomi vezető reményét fejezte ki, hogy új fejezet kezdődik a két ország kapcsolataiban, s mielőbb sor kerül személyes találkozásukra. Egyiptom a Líbia elleni katonai akcióban hivatalosan nem vesz részt. Igaz, meg nem erősített jelentések szóltak arról,

hogy a határhoz közeli területeken a titkos műveletekben Kairó is közreműködik. Az első Egyiptomba látogató arab államfő március 9-én Omár al-Bashir szudáni elnök volt, aki hangsúlyozta Kairó szerepének fontosságát regionális és nemzetközi szinten egyaránt, s aláhúzta a bilaterális kapcsolatok szorosabbra fűzésének szükségességét. Az egyiptomi vezetés jelenleg egyik kiemelt feladatának tarja, hogy az érdekelt államokkal a Nílus vízének megosztásáról megegyezésre jusson. Április 4-én népes egyiptomi delegáció utazott ebből a célból Ugandába, s jelezték, hogy rövidesen más országokkal is tárgyalásokra kerül sor. Egyiptomi szempontból azonban egyáltalán nem biztató az erre való etióp reagálás, amely leszögezte, hogy Kairóval csakis a 2010 májusában öt ország által aláírt keretegyezmény alapján hajlandók tárgyalni, amelyet annak idején Egyiptom és Szudán elutasított. Etiópia duzzasztógátat akar építeni a szudáni határon, s ez feltehetően fontos téma volt Bashir kairói tárgyalásain.

Az Európai Unió

Az egyiptomi fejlemények hatására öt nyugat-európai EU-állam képviselői február 3-án közzétett nyilatkozatukban élesen elítélték az erőszakot, sürgették az átmenet azonnali elkezdését, s ennek jegyében egy széles támogatottságnak örvendő kormány mielőbbi felállítását.

Az EU vezetői február 11-én az amerikai elnökhöz hasonlóan üdvözölték Mubarak elnök távozásáról szóló döntését, s reményüknek adtak hangot, hogy ezzel megnyílik az út az átfogó reformok és a demokráciára való gyorsabb átmenet felé. Nagyra értékelték az egyiptomi nép bátorságát, kitartását, amely lehetővé tette, hogy a fordulat békésen ment végbe. Megismétel-

ték annak fontosságát, hogy mielőbb egy széles bázisra támaszkodó kormány jöjjön létre, és szabad választásokat tartsanak. Nem sokkal később az EU kül- és biztonságpolitikai főképviselője, Catherine Ashton látogatott Egyiptomba. Tárgyalásai végeztével február 23-án adott nyilatkozatában szorgalmazta az alkotmányos változások menetrendjének meghatározását, hogy ezzel lehetővé váljon a parlamenti és elnökválasztások megtartása. Bejelentette, hogy az EU hatékonyabb támogatást lehetővé tevő új partnerséget ajánl a régió

déli részén fekvő államoknak, hogy mielőbb végre tudják hajtani a szükséges politikai és gazdasági reformokat. Az EU-államok magas rangú politikusai közül elsőként David Cameron brit miniszterelnök látogatott február 21-én Egyiptomba. Tárgyalásai után adott egyik nyilatkozatában úgy vélte, hogy Egyiptom modell lehet a régióban. Március 8-án az Európai Unió Tanácsának soros elnöki tisztségét betöltő Magyarország képviselőjében Martonyi János kezdett kétnapos, elsősorban tájékoztató jellegű látogatást Egyiptomban. ■

Irodalom

Gazdik Gyula: Az egyiptomi választások előzményei, eredményei és a politikai gátszakadás.

Nemzet és Biztonság, 2011. 1. szám, 73–88. o.

Tálás Péter – Gazdik Gyula: Az észak-afrikai események közös és eltérő vonásairól. *Nemzet és*

Biztonság, 2011. 2. szám, 72–83. o.

Haass, Richard N.: Reflections on the Revolution in Egypt. 13 February, 2011.

<http://www.project-syndicate.org>.

Goldberg, Ellis: Mubarakism Without Mubarak (Why Egypt's Military Will Not Embrace Democracy), 11 February, 2011. <http://www.foreignaffairs.com>.

Tariq Ramadan: Historical Responsibilities: Democracy Now! 9 February, 2011.

<http://www.onislam.net>.

Efraim Inbar: Regional Ramifications of Unrest in Egypt. *BESA Center Perspectives Paper*, No. 127, 6 February, 2011. <http://www.biu.ac.il>.

Rynhold, Jonathan: US Policy Regarding the Upheaval in Egypt: Endangering the Strategic Foundations of Regional Stability. *BESA Center Perspectives Paper*, No. 128, 7 February, 2011. <http://www.biu.ac.il>.